

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Oddělení praxe

Bakalářská práce

**Příprava klientů s nařízenou ústavní výchovou
na odchod ze zařízení**

Vedoucí práce: Mgr. Magdalena Ehrlichová

Autor práce: Iva Vošahlíková, DiS.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Forma studia: kombinovaná

Ročník: III.

2014

Bakalářská práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. 2. 2014

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Magdaleně Ehrlichové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

1. Úvod	5
2. Ústavní výchova	6
2. 1 Vymezení pojmu	6
2. 2 Účel ústavní výchovy	6
2. 3 Zařízení pro výkon ústavní výchovy	7
2. 3. 1 Diagnostický ústav	8
2. 3. 2 Dětský domov	8
2. 3. 3 Dětský domov se školou	9
2. 3. 4 Výchovný ústav	9
2. 4 Nařízení ústavní výchovy	9
2. 5 Pobyt klienta v zařízení ústavní výchovy	10
2. 5. 1 Příchod do zařízení	10
2. 5. 2 Průběh ústavní výchovy	11
2. 5. 3 Ukončení ústavní výchovy	12
3. Výchovný ústav Černovice	13
3. 1 Historie Výchovného ústavu Černovice	13
3. 2 Současnost Výchovného ústavu Černovice	14
4. Příprava klientů na odchod ze zařízení	15
4. 1 Příprava na uplatnění na trhu práce	17
4. 1. 1 Vzdělávání	17
4. 1. 2 Zaměstnání	18
4. 2 Příprava na samostatné bydlení	18
4. 2. 1 Hospodaření v domácnosti, vaření	19
4. 2. 2 Finanční zabezpečení	19
4. 2. 3 Podpora samostatného bydlení	20
4. 3 Rozvoj vztahu k druhým lidem	22
4. 3. 1 Rodina	22
4. 3. 2 Výběr partnera, sexualita	23
4. 3. 3 Pomoc a podpora okolí	24
4. 4 Podpora zdravého životního stylu	25
4. 4. 1 Péče o zdraví	25
4. 4. 2 Prevence užívání drog	25
4. 4. 3 Zájmy a volný čas	27
4. 5 Konkrétní příklady přípravy klientů na odchod ze zařízení	28
4. 5. 1 Nezletilá matka	28
4. 5. 2 Dívka s jinou sexuální orientací	32
5. Odchod ze zařízení	36
6. Závěr	37
7. Seznam použitých zdrojů	38
8. Seznam zkratk	40

1. Úvod

Pracuji ve Výchovném ústavu, středisku výchovné péče, střední škole a školní jídelně Černovice (dále jen Výchovný ústav) jako sociální pracovnice a příprava klientů s nařízenou ústavní výchovou na samostatný život je jedním z témat, na které se při své práci zaměřuji.

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala téma přípravy klientů s nařízenou ústavní výchovou na odchod ze zařízení.

Toto téma jsem zvolila proto, že je stále aktuální a nutí ty, kdo pracují s dětmi a mladými dospělými v zařízeních ústavní a ochranné výchovy, tuto nelehkou otázku stále řešit. Děti vyrůstající v ústavním zařízení si často neuvědomují rozdíly mezi skutečnou životní realitou a pobytem v zařízení a praxe ukazuje, že je nutné dětem s přechodem z ústavního způsobu života do života běžné společnosti pomoci a podporovat je nad rámec zákonem stanovených pravidel.

Přestože se systém péče o ohrožené děti postupně zlepšuje, pracovníci zařízení stále vidí nedostatky, které se snaží minimalizovat a naopak efektivně zaměřit na přípravu klientů na samostatný vstup do života a ukázat jim tak cestu, jak naložit se svým dalším životem v souladu se společenskými normami.

Cílem práce je ukázat oblasti přípravy dětí s nařízenou ústavní výchovou na odchod ze zařízení. Oblasti, na které se zaměstnanci výchovného ústavu zaměřují, jsou: příprava na uplatnění na trhu práce, na samostatné bydlení, rozvoj vztahu k druhým lidem a podpora zdravého životního stylu.

Úvodní kapitoly bakalářské práce popisují ústavní výchovu a zařízení pro výkon ústavní výchovy obecně.

Další kapitoly jsou věnovány konkrétnímu zařízení, a to Výchovnému ústavu, středisku výchovné péče, střední škole a školní jídelně Černovice, na jehož příkladu chci ukázat, jak příprava klientů na odchod probíhá.

Závěrem práce je vymezení důležitých oblastí rozvoje klientů pro snazší uplatnění ve společnosti po jejich odchodu ze zařízení ústavní výchovy.

Zdroji, ze kterých budu v práci čerpat, jsou odborná literatura, především doc. PhDr. Oldřicha Matouška, CSc., který se zabývá sociální prací s různými cílovými skupinami, tedy i klienty s nařízenou ústavní výchovou, o kterých pojednává tato práce.

2. Ústavní výchova

Dříve, než se budu zabývat nařízením ústavní výchovy a jejím průběhem, považuji za důležité vysvětlit základní informace o ústavní výchově, jejím účelu, zařízeních pro výkon ústavní výchovy.

„Ústavní výchova je jednou z forem náhradní rodinné výchovy. Náhradní rodinná výchova je termín, kterým se rozumí všechny formy náhrady rodiny u dětí bez vlastního funkčního rodinného zázemí, tj. kojenecké ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, ústavní služby, pečovatelské rodiny, osvojitelské rodiny, svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodičů a poručenství.“¹

2. 1. Vymezení pojmu

Institut ústavní výchovy upravuje především nový občanský zákoník (dříve Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.) takto: „ Jsou-li ve výchově dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.“²

2. 2 Účel ústavní výchovy

Účel ústavní výchovy je stanoven Zákonem o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních č. 109/2002 Sb., § 1, odst. 2 a 3: „Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let (dále jen "dítě"), na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Účelem školských zařízení pro preventivně výchovnou péči je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte.“³

¹ srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. – Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0, s. 107

² Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, hlava III, § 971, ods. 1, v platném znění k 28. 2. 2014

³ Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, § 1, odst. 2 a 3, ve znění platném k 28. 2. 2014

2. 3 Zařízení pro výkon ústavní výchovy

Obecně je kritizována roztržičnost v péči o ohrožené děti spadající do sekcí různých ministerstev. V těchto zařízeních nejsou ve stejné míře zohledňována práva a potřeby klientů. K výraznější změně dochází v posledním období, kdy probíhá reforma ústavní výchovy se snahou omezit počet a velikost ústavních zařízení a nahradit je jinou formou, například pěstounskou péčí.

V ČR spadá výkon ústavní výchovy do kompetence tří různých ministerstev, která mají odlišnou právní úpravu, způsob financování, metodická nařízení atd.

Ministerstvo zdravotnictví spravuje Kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let věku prostřednictvím Zákona o péči o zdraví lidu č. 20/1966, § 38.

Do resortu Ministerstva práce a sociálních věcí patří Domovy pro osoby se zdravotním postižením. Jedná se o zařízení sociálních služeb, řízená dle Zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Do těchto domovů jsou umístěny děti, které vyžadují zvláštní odbornou péči.

V resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) jsou tato zařízení pro výkon ústavní výchovy:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

Právě těmito zařízeními v resortu MŠMT se budu věnovat v následujících kapitolách.

„Dětem se v těchto zařízeních poskytuje tzv. „plné přímé zaopatření“ ve smyslu zákona č. 117/2005 Zákon o státní sociální podpoře, v aktuálním znění, a to:

- a) stravování, ubytování a ošacení,
- b) učební potřeby a pomůcky,
- c) úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání,
- d) úhrada nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění,
- e) kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení,
- f) úhrada nákladů na dopravu do sídla školy.

Dále mohou být dětem hrazeny:

- a) potřeby pro využití volného času a rekreaci,
- b) náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost,
- c) náklady na soutěžní akce, rekreace,
- d) náklady na dopravu k osobám odpovědným za výchovu.

V rámci péče o děti jsou jim zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby, a to v odstupňovaném rozsahu pro děti

- a) samostatné přiměřeně věku,
- b) samostatné vyžadující občasnou kontrolu,

- c) vyžadující občasné vedení a stálou kontrolu,
- d) nesamostatné vyžadující stálé vedení i kontrolu,
- e) vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči.⁴

2. 3. 1 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je pobytové zařízení pro nezletilé děti na základě písemné žádosti zákonného zástupce, pravomocného usnesení o předběžném opatření nebo rozsudku o nařízení ústavní výchovy. Funkce diagnostického ústavu spočívá v diagnostickém vyšetření úrovně dítěte na základě pedagogických a psychologických metod.

Do účinnosti nového Občanského zákoníku, tj. do 31. 12. 2013, vypracovával diagnostický ústav komplexní psychologické vyšetření a na základě toho rozhodoval o umístění dítěte do dětského domova, dětského domova se školou nebo do výchovného ústavu. Pobyt v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů.

Diagnostický ústav plní tyto úkoly:

- a) diagnostické – vyšetření dítěte formou pedagogických a psychologických metod,
- b) vzdělávací – zjišťuje úroveň znalostí a dovedností, stanovuje specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje dítěte s přihlédnutím k jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- c) terapeutické – směřující k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- d) výchovné a sociální – související s rodinnou situací a sociálně právní ochranou dítěte,
- e) organizační – přemístění dítěte do zařízení ve svém územním obvodu vymezeného ministerstvem a spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí,
- f) koordinační - prohloubení a sjednocení postupů odborných pracovníků a orgánů státní správy a dalšími osobami.⁵

Od 1. 1. 2014 nerozhoduje o umístění dítěte do zařízení diagnostický ústav, ale soud. „Soud v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom přihlédne k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. To platí i tehdy, rozhoduje-li soud o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy“.⁶

2. 3. 2 Dětský domov

Dětský domov pečuje o děti bez závažných poruch chování podle jejich individuálních potřeb. Plní funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. Stejně jako v ostatních typech zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se jedná o děti od 3 do 18, resp. 26 let věku. Tyto děti docházejí do školy mimo areál dětského domova.⁷

⁴ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, § 2, ve znění platném k 28. 2. 2014

⁵ srov. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, § 5, ve znění platném k 28. 2. 2014

⁶ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, hlava III, § 971, ods. 4, ve znění platném k 28. 2. 2014

⁷ srov. tamtéž, § 12

2. 3. 3 Dětský domov se školou

Na rozdíl od dětského domova je účelem dětského domova se školou pečovat o děti stejné věkové kategorie, které mají závažné poruchy chování nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Rovněž se sem umisťují děti s uloženou ochrannou výchovou.

Jak už název napovídá, součástí tohoto typu zařízení je škola zřízená při dětském domově. Jsou sem umisťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Zákon dále stanoví, že pokud v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.⁸

2. 3. 4 Výchovný ústav

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, které jsou nezletilými matkami, a jejich děti.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě mladší 15 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.⁹

Výše uvedená zařízení se řídí především dvěma základními právními normami, a to Zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a Zákonem č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

2. 4 Nařízení ústavní výchovy

Ústavní výchovu soud nařídí na základě návrhu orgánu sociálně právní ochrany dětí v případě, je-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohrožen nebo narušen do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo je-li vážný důvod, kvůli kterému nemohou výchovu dítěte zabezpečit jeho rodiče. Před nařízením ústavní výchovy se vždy zvažuje, zda není možné

⁸ srov. Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, § 13, ve znění platném k 28. 2. 2014

⁹ srov. tamtéž, § 14

zabezpečit péči o dítě svěřením do péče fyzické osoby. Přitom nedostatečné bytové nebo majetkové poměry v rodině nejsou důvodem pro nařízení ústavní výchovy.¹⁰

2. 5 Pobyt klienta v zařízení ústavní výchovy

V předchozí kapitole jsou popsána zařízení pro výkon ústavní výchovy. Dále je nutné uvést informace o příchodu dítěte do zařízení, průběhu nařízené ústavní výchovy a její ukončení.

Důvody pro nařízení ústavní výchovy se mění tak, jak se mění společenské klima. Zatímco před dvaceti lety byla dětem nařizována ústavní výchova např. i ze sociálních důvodů rodiny, tzv. „sociálně slabých rodin“, není výjimkou, že dnešní klient výchovného ústavu pochází z rodiny ekonomicky finančně zabezpečené. S tímto faktem jde ruku v ruce experimentování s drogami, jejich dlouhodobá konzumace apod. Naopak zůstávají konstanty, které byly stejné před dvaceti lety i nyní, a to např. úteky z domova, nerespektování autorit, záškoláctví, krádeže.

Výjimkou v dnešní době není ani drogově závislý rodič, ať jeden nebo oba. Rodiče nevykonávají dostatečný dohled nad školní docházkou dítěte a nad volnočasovými aktivitami a nejsou mu ani odpovídajícím sociálním vzorem. Tyto faktory, společně s dalšími vážnými zjištěními, poté přispívají k umístění dítěte do zařízení.

2. 5. 1 Příchod do zařízení

Přemístění do zařízení pro dítě znamená velké emoční vypětí. Odloučení od rodičů, sourozenců, kamarádů, změna školy, ale i změna dětského lékaře apod. Nejsou výjimkou ani děti, které příchodem do výchovného ústavu pokračují v dávno započaté ústavní péči, kterou zahájily v kojeneckém ústavu, následně v dětském domově, z důvodu rizikového chování v dětském domově se školou. Další etapou jejich života je tedy výchovný ústav.

Z diagnostického ústavu přichází dítě do zařízení s komplexní diagnostickou zprávou a návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, tedy programem rozvoje osobnosti. Dle tohoto dokumentu pak s dítětem pracují vychovatelé, učitelé a další odborní pracovníci v zařízení.

Na samém počátku práce s dítětem po příchodu do zařízení je vypracování individuálního plánu rozvoje osobnosti. Tvorba tohoto individuálního plánu je výsledkem multidisciplinární spolupráce pracovníků zařízení, jako je vychovatel, učitel, sociální pracovník. Na sestavení plánu by se mělo dítě aktivně podílet a společně s dalšími odbornými pracovníky vytvářet plán vlastního individuálního rozvoje.

Kromě programu rozvoje osobnosti ukládá zákon č. 109/2002 Sb. zařízením vypracovat i týdenní program výchovně vzdělávací činnosti a roční plán výchovně vzdělávací činnosti. Hlavním cílem těchto plánů je zajistit podporu dítěti a usnadnit mu tak samostatný vstup do života apod.

Individuální plánování má tři základní úkoly:

1. Podrobné posouzení současného stavu jedince v bio-psycho-sociálním kontextu.

¹⁰ srov. Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, § 971, v platném znění k 28. 2. 2014

Jedná se o popis příběhu dítěte, jeho rodiny a okolí včetně popisu problémů, kvůli kterým se dítě dostalo do ústavní péče.

2. Návrh dostupných služeb a cíle, kterého by se mělo dosáhnout.

3. Realizace individuálního plánu rozvoje je poslední, nejdůležitější částí.

Důležitá je pravidelná kontrola plnění stanovených úkolů a pravidelná aktualizace plánu.¹¹

2. 5. 2 Průběh ústavní výchovy

Jak už je zmíněno výše, dítě bylo přemístováno do konkrétních výchovných ústavů na základě komplexního vyšetření, které prováděl multidisciplinární tým pracovníků diagnostických ústavů a na základě toho doporučil přemístění dítěte do konkrétního zařízení.

Zařízení má zpracován soubor organizačních a metodických postupů pro práci s klienty, který zahrnuje rovněž organizaci zájmové činnosti, individuální výchovně vzdělávací program, hodnotící systém, časový harmonogram dne, podmínky pro vycházky, víkendové pobyty, osobní dary, kapesné apod.

Práce s dítětem v zařízení má charakter prevence, intervence a rehabilitace, tyto pojmy známe více jako primární, sekundární a terciární prevenci. Cílem je předcházet výskytu nebo prohlubování následků spojených s rizikovým chováním, které bylo důvodem pro nařízení ústavní výchovy.

V preventivní fázi probíhá primární prevence zamezení vzniku rizikového chování. Intervence, též sekundární prevence, se zaměřuje na děti, u nichž se již vyskytly některé z projevů rizikového chování. Může se jednat např. o šikanu, záškoláctví, lhaní, nebo drobné krádeže. Tato intervence musí být včasná. Rehabilitace jako součást terciární prevence je aplikována v průběhu ústavní výchovy i jako prevence selhání po opuštění zařízení.¹²

S dítětem v zařízení pracuje, jak jsem již zmínila, multidisciplinární tým. Ten je složený z těchto skupin pracovníků:

- speciální pedagogové – vychovatelé,
- speciální pedagogové – učitelé,
- psycholog, etoped,
- sociální pracovníci
- zdravotní sestra.

Nad průběhem ústavní výchovy vykonávají dohled i sociální pracovníci z místa bydliště dítěte, a to na základě Zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 10.

¹¹ srov. BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: NÚV, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9, s. 147-149

¹² srov. BĚHOUNKOVÁ L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: NÚV, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9, s. 21 - 22

2. 5. 3 Ukončení ústavní výchovy

Ústavní výchova trvá zpravidla do 18 let věku dítěte, v odůvodněných případech lze ústavní výchovu prodloužit do 19 let věku dítěte, například z důvodu dokončení přípravy na budoucí povolání. Ukončení ústavní výchovy před 18 rokem může navrhnout OSPOD nebo rodič před zletilostí dítěte, ústavní výchovu může zrušit opět jedině příslušný soud.

Nejčastějším důvodem odchodu dítěte ze zařízení pro výkon ústavní výchovy je dosažení zletilosti dítěte, s tím spojené zrušení ústavní výchovy či ukončení přípravy na budoucí povolání. Zákon 109/2002 Sb. umožňuje dítěti, kterému nebyla prodloužená ústavní výchova do 19 let věku, z důvodu dokončení přípravy na budoucí povolání setrvat v zařízení na základě smlouvy o prodloužení pobytu v zařízení po ukončení ústavní výchovy. V tom případě dítě nemá ústavní výchovu, je zletilé a v zařízení zůstává dobrovolně.

Další variantou je tzv. přechodné ubytování. To ředitel zařízení povoluje, dle zákona č. 109/2002 Sb., § 23, na žádost zákonného zástupce z důvodu studia nebo zaměstnání dítěte mimo zařízení. Je sepsána dohoda a v případě neplnění předem stanovených pravidel se dítě vrací zpět k výkonu ústavní výchovy.

V případech, kdy se dítě vrací do rodiny zpět před dosažením zletilosti, je nutné zaměřit se hlavně na spolupráci se sociálním pracovníkem orgánu sociálně právní ochrany dětí, popř. s kurátorem pro dospělé.

Jak už bylo uvedeno výše, příprava na odchod dítěte ze zařízení probíhá dlouhodobě, tzn. od počátku pobytu dítěte v zařízení.

Ombudsman ve své zprávě z roku 2011 kritizuje stav, kdy „v případě mladého dospělého s odchodem ze zařízení končí systematická podpora a ochrana“¹³ Pracovníci zařízení jsou si toho vědomi, proto se snaží dítěti vštípit maximum informací a naučit dítě praktickým dovednostem, které dítě může ve svém dalším samostatném životě využít.

Některá zařízení pro výkon ústavní výchovy a neziskové organizace, které se zabývají dětmi s rizikovým chováním, realizují opakovaně projekty zaměřené na přípravu dětí na odchod ze zařízení. Další služby jsou dítěti poskytovány dle zákona č. 109/2002 Sb., viz blíže kapitola 5.

Sociálních služeb pro tyto klienty opouštějících zařízení je obecně nedostatek, chybí startovací byty, sociální byty a na přidělení obecního bytu klienti ze zařízení mnohdy nedosáhnou vůbec. Někteří se vrací do své rodiny, kde často po krátké době selhávají, neboť se vrací zpět na původní životní úroveň rodičů, páchají trestnou činnost a projevují se jinými formami rizikového chování.

Zákon č. 109/2002 Sb., § 2, odst. 6, v aktuálním znění, umožňuje na základě smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a zařízením nově nejpozději do 1 roku od ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy návrat dítěte zpět do zařízení a dokončení přípravy na budoucí povolání.

¹³ Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. b. m., b. n. 2011, ISBN nevedeno, s. 22

3. Výchovný ústav Černovice

V předchozí kapitole byl vysvětlen pojem ústavní výchova, popsán její účel a charakterizována zařízení pro výkon ústavní.

Následně bych se chtěla podrobněji věnovat zařízení, ve kterém pracuji, a to je Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna Černovice. Jedná se o zařízení s nepřetržitým provozem, jehož součástí je ambulantní středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna. I zde probíhá příprava na odchod ze zařízení a je podstatnou součástí výchovné, vzdělávací a sociální práce v zařízení.

Výchovný ústav Černovice je v síti zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy specifický, neboť poskytuje služby i nezletilým dívkám a matkám od 15 let po skončení povinné školní docházky, případně těhotným dívkám od 12 let věku.

Posláním zařízení je eliminovat u svěřených dětí nedostatky v sociální, mravní, výchovné a vzdělávací oblasti a dovést je na úroveň takového chování, jednání, vnímání, uvažování, sociálního postavení, které by pro ně samotné bylo východiskem z těžkých životních situací tak, aby se zařadilo zpět do společnosti.

3. 1 Historie Výchovného ústavu Černovice

V této kapitole se krátce zmíním o historii Výchovného ústavu Černovice.

V almanachu, který byl vydán k 50. výročí Výchovného ústavu v Černovicích, je uvedena jako zakladatelka paní Marie Patová. Jednalo se o mladou učitelku, která přijala místo v černovické škole v sedmdesátých letech 19. století. Její velkou snahou bylo zřídit v Černovicích sirotčinec.

Černovická obec ale její úmysl nepodpořila, proto Marie Patová ze svých ušetřených peněz financovala osiřelé dívky, které si k sobě brala na výchovu. Její plán se podařilo splnit za pomoci profesora Josefa Šauera, za jehož podpory založila v roce 1884 první dívčí ochranovnu opuštěných a zanedbaných dívek v Českém království. Jmenovala se U dobrého pastýře“. Následně vznikl spolek s názvem „Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek“, který fungoval až do roku 1939.

V době okupace byli v objektu ubytováni utečenci z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Vznikl tak „Ústav pro přestěhovalce“, následně „Ústav pro matky s dětmi přestěhovalců“, po válce pak vznikl „Státní dětský domov“ nebo „Dětský domov při Ústavu pro péči o uprchlíky při Ministerstvu sociální a zdravotní správy“ (1940), „Dětský domov v Černovicích“, v roce 1948 vznikl „Krajský dětský domov“. Dne 1. srpna 1958 byl při Krajském dětském domově zřízen domov výchovy mládeže s úkolem zajišťovat převýchovu mravně narušených patnácti až osmnáctiletých dívek.

Krajský dětský domov zůstal v tzv. Pavilonech V Hatích a Domov výchovy mládeže započal svoji činnost v objektech ve Fučíkově (dnes Jirákově) ulici. Tehdejší pracovníci se velmi snažili, aby prostředí výchovy mravně narušené mládeže nebylo „klášterní“ nebo dokonce „vězeňské“.

Domov byl ve smyslu tehdejších předpisů typem se středně těžkým režimem pro rozumově normální mládež, ale byly zde umístěny i dívky se sníženými rozumovými

schopnostmi a dívky patřící do nejtěžšího typu domova. To mělo za následek odtržení domova od veřejnosti, domov přišel o dobré pracovní příležitosti pro chovanky. Situace se začala zlepšovat až v polovině 70. let, postupně se obnovovalo a i dobré jméno ústavu na veřejnosti.

V osmdesátých letech nadále pokračovala spolupráce s organizacemi v blízkém i vzdálenějším okolí. Ústav byl největším zařízením svého druhu v republice a plnil významné společenské úkoly v převýchově dívek starších 15 let. Tento stav trval i v následujících letech.

Rok 1991 znamenal významný posun ve funkci výchovného ústavu – připravovalo se zřízení kojeneckého oddělení v ústavních prostorách, které bylo uvedeno do provozu 1. srpna 1992, další pak v roce 1996 a 2002.

Název „Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna Černovice“ zůstal od 1. 1. 2006 našemu zařízení dodnes s celkovou kapacitou 48 dívek.¹⁴

3. 2 Současnost Výchovného ústavu Černovice

Jak už bylo zmíněno výše, proces péče o ohrožené děti prošel v minulých několika desetiletích velkými změnami. Těmi prošel i Výchovný ústav Černovice.

Soustava ústavní výchovy vyžadovala reformu, při které byly radikálně sníženy počty dětí ve výchovných skupinách a otevřely se možnosti další péče o děti v různých typech náhradní výchovy.

Zatímco např. v roce 1979 byla kapacita zařízení 144 chovek a pracovalo v zařízení 78 pracovníků – z toho 42 pedagogických, v současné době je kapacita, i z dlouhodobého pohledu, ustálena na 48 dívkách. Počet zaměstnanců je v současné době 52, z toho 25 pedagogických, tj. učitelů ve Střední škole, vychovatelů a asistentů pedagoga.

Navýšily se úvazky především pro pedagogické pracovníky, kteří zajišťují přímou pedagogickou práci (výchovnou i vzdělávací), rozšířil se počet výchovných skupin, čímž došlo ke snížení počtu dětí ve výchovných skupinách a na jednotlivých pokojích. Od r. 2011 funguje mimo areál zařízení tzv. „cvičný byt“, Prioritou tohoto cvičného bytu je přiblížit život reálnému – civilnímu životu tak, aby byla smazána pomyslná propast přechodu ze zařízení do života, viz blíže následující kapitola.

V současné době je naše zařízení, společně s Výchovným ústavem v Moravském Krumlově, jediným zařízením, kde vykonávají ústavní výchovu rovněž těhotné a nezletilé matky s dětmi, které nemohou být ve své rodině. Odborní pracovníci jim poskytují péči v období před a po porodu.

¹⁴ srov. *Almanach k 50. výročí založení VÚ*. Černovice: VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice, 2008. ISBN neuvedeno

4. Příprava klientů na odchod ze zařízení

Nyní se již zaměřím na proces přípravy klienta na odchod ze zařízení, neboť úkolem pracovníků v ústavech je pomoci dětem začlenit se zpět do společnosti. Protože metodické materiály nebo návody, jak nejlépe připravit děti s nařízenou ústavní výchovou na samostatný život, existují v minimální míře, nastíním vlastní systém, do kterého zařadím, dle mého názoru, nejdůležitější témata pomoci a podpory dětí.

Je pravdou, že odborná veřejnost vidí častou příčinu problémů mladých lidí po odchodu ze zařízení v nedostatečné připravenosti na samostatný život, jejich nereálné představy a očekávání. Některé zdroje uvádí, že při dlouhodobějším pobytu v zařízení může vzniknout u dětí nežádoucí vazba na instituci a tím dochází k oslabení schopnosti samostatnosti a zvyšuje se tak riziko neúspěšnosti v začleňování zpět do společnosti. Na druhou stranu nutno konstatovat, že se pracovníci v zařízení snaží svou prací s dětmi tento názor změnit. Chybí ovšem propracovaný systém následné péče a podpory, s ohledem na individuální odlišnosti klientů (věk, pohlaví, psychická vyzrálость apod.).¹⁵ Zatímco se pracovníci výchovných zařízení snaží pracovat s dítětem, je třeba, aby bylo pracováno s jeho rodinou. Jednou z možností je tzv. sanace rodiny.

„Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit, nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku. Konkrétně se jedná o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění nebo k umožnění jeho bezpečného návratu zpět domů. Nedílnou součástí sanace rodiny jsou činnosti podporující udržitelnost kvalitativních změn v rodině dítěte po jeho návratu ze zařízení pro výkon ústavní výchovy“.¹⁶

Pokud se dítě vrací zpět do nefunkční rodiny, může se stát, že po určité době selhává, začíná páchat trestnou činnost apod. Počáteční euforii z dospělosti, „svobody“ a samostatnosti vystřídá „vystřízlivění“ při konfrontaci se skutečným životem.

V průběhu pobytu klienta v ústavním zařízení se vychovatelé, učitelé a sociální pracovníci snaží motivovat dítě k dosažení co možná nejvyššího vzdělání a tím mu umožnit širší uplatnění na trhu práce po odchodu ze zařízení, dále ho učí, jak aktivně trávit volný čas, povzbuzují u něj vlastní zájmy. Koncepce práce v zařízení by měla být postavena tak, aby byly děti vedeny k soběstačnosti a úspěšnému začlenění do společnosti. Celá příprava vychází z individuálního plánu rozvoje osobnosti, který provází dítě celým jeho pobytem v zařízení. Je velmi důležité, aby se děti aktivně podílely na přípravě na odchod ze zařízení.

Aby byl člověk prospěšný společnosti, musí být dostatečně socializovaný. „Pro každou společnost představuje socializace zcela základní problém, a to hned ze dvou důvodů:

¹⁵ srov. BĚHOUNKOVÁ L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: NÚV, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9

¹⁶ BECHYŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5, s. 18

a) Bez uspokojivé socializace zůstávají individua neschopna vstupovat do běžných interakcí s druhými členy skupiny. Vznikají sociálně narušení jedinci, kteří nedokážou respektovat normy běžného soužití a zapojovat se do kolektivních akcí.

b) Společnost bez socializace není schopna předat své základní normy a hodnoty následující generaci a rozpadá se.¹⁷

Z výše uvedené citace sociologa Jana Kellera vyplývá, že socializace, která probíhá celý život, je důležitá pro bezproblémové sociální fungování jedinců ve společnosti. Zatímco primární socializace probíhá v rodině, v případě klientů s nařízenou ústavní výchovou ji zajišťují pracovníci zařízení, ve kterém je dítě umístěno. Sekundární socializace poté zajišťují další výchovné, vzdělávací popř. jiné instituce.

Oldřich Matoušek zmiňuje v této oblasti americký výzkumný program „pěti (resp. šesti) C“ důležitých osobnostních charakteristik, které pomáhají dospívajícím v jejich osobním růstu takto:

1. Kompetence (competence) – interpersonální dovednosti k řešení konfliktní situace, zvládnání učiva souvisejícího s profesní přípravou, kam patří i schopnost formulovat a řešit problémy.
2. Důvěra (confidence) – celkové pozitivní sebehodnocení a vědomí vlastní efektivity a účinnosti v jednání.
3. Vztahy a kontakty (connection) – rozvoj pozitivních vazeb s blízkými lidmi a vrstevníky a institucemi, jako je např. škola.
4. Charakter (character) – respekt ke společenským a kulturním normám, slušné chování, schopnost rozlišovat dobro a zlo.
5. Péče o druhé (caring/compassion) – starost o druhé, empatie, přátelské vztahy.

Výše uvedené charakteristiky, pokud jsou dobře rozvíjeny, směřují k šestému C:

6. Přispění (contribution) – kdy jedinec je přínosem nejen pro sebe, ale i pro společnost.¹⁸

Je mnoho oblastí, ve kterých mohou zaměstnanci zařízení svěřeným dětem pomoci, aby byly lépe připraveny na samostatný život po odchodu ze zařízení. Nelze však v této bakalářské práci obsáhnout všechny oblasti života, zaměřuji se proto, na základě osobních zkušeností, projektů v některých ústavních zařízeních a dalších neziskových organizacích, na níže popsané oblasti.

Tato témata nejprve přiblížím v obecné rovině, poté v kontextu našeho zařízení. Na konkrétních příkladech pak popíši postup práce s dětmi ve Výchovném ústavu v Černovicích.

¹⁷ srov. KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Páté vydání, Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-39-3, s. 38-39

¹⁸ srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, s. 54-55

4. 1 Příprava na uplatnění na trhu práce

Jednou ze zásadních oblastí, která patří mezi základní výchovné a vzdělávací aktivity jak v rodinném životě, tak v náhradní rodinné péči, je příprava na uplatnění na trhu práce. Znamená to přípravu na budoucí povolání vzděláváním a získáváním pracovních zkušeností. Každé povolání vyžaduje jiné schopnosti, dovednosti a jeho volbu je třeba pečlivě zvážit. Při volbě povolání může pomoci profesní nebo personální poradenství.

4. 1. 1 Vzdělávání

Obecně platí, že lidé se základním vzděláním mají méně možností, jak se uplatnit v budoucím životě na trhu práce. Je třeba proto motivovat nám svěřené děti ke zvyšování kvalifikace nad rámec povinné školní docházky.

Každé výchovné zařízení nabízí dětem vzdělávání buď ve střední škole, která je součástí zařízení, nebo ve školách mimo zařízení. Nabídka oborů je pestrá, mimo dvouletých a tříletých oborů vzdělávání v zařízení a v civilních odborných školách mají děti možnost studovat i ve čtyřletých maturitních oborech. Ty jsou však vyhledávány především dětmi v dětských domovech, které nemají závažné poruchy chování.

Co se týká Výchovného ústavu Černovice, z každoročně vyplňovaných výkazů pro MŠMT vyplývá, že cca 60 % dětí opouští naše zařízení s ukončeným středoškolským vzděláváním s výučním listem, který získaly studiem v tříletých oborech vzdělávání v civilním odborném učilišti, anebo ve dvouletých oborech ve střední škole při výchovném ústavu. Ta nabízí v současné době tyto obory vzdělávání s možností získání výučního listu:

Šití prádla - dívky se učí základy ručního šití i šití na stroji, dokážou ušít povlečení, oblečení pro sebe popř. svoje děti, později zhotovují náročnější výrobky, jako např. montérky, košile, zástěry apod. Pracují se střihy, nejprve jednoduššími, poté složitějšími. Odborný výcvik probíhá v dobře technicky vybavené dílně v prostorách školy.

Zahradnická výroba – odborný výcvik je prováděn na zahradě a v areálu školy a internátu v oblasti květinářství, zelinářství a okrasného zahradnictví. Dívky provádějí základy vazačské práce a aranžérství, mají přehled o strojích a zařízeních používaných v této oblasti, osvojují si základní dovednosti v pěstitelské technologii apod.

Provozní služby – dívky nacházejí uplatnění při pomocných úklidových pracích ve zdravotnických a sociálních zařízeních, veřejných prostorách nebo v kancelářích. Současně ovládají pomocné práce při přípravě pokrmů a úklidu domácnosti, jako je praní a žehlení prádla a jeho opravy, opravy bytových doplňků.

Práce ve stravování - dívky pracují jako pomocné síly ve stravovacích službách, v rychlém občerstvení, výrobnách studené kuchyně. Připravují jednoduché pokrmy, přílohy, pokrmy z polotovarů a teplé nápoje včetně obsluhy hostů.¹⁹

¹⁹ srov. VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice [online]. Černovice: VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice, [cit. 2014-02-28]. Dostupné na [www:< http://www.vucernovice.cz/stredni-skola/>](http://www.vucernovice.cz/stredni-skola/)

Další možnost vzdělávání mají děti v Odborném učilišti a praktická škola Černovice, kam v současné době dochází ¼ dětí z našeho zařízení. Nabídka tříletých oborů vzdělání je následující:

29-51-E/01 Potravinářská výroba, ŠVP - Cukrář, cukrářská výroba

65-51-E/01 Stravovací a ubytovací služby, ŠVP - Kuchař, kuchařské práce

75-41-E/01 Pečovatelské služby, ŠVP – Pečovatel/ka, pečovatelské služby²⁰

Příprava na vyučování probíhá individuálně ve výchovných skupinách za pomoci vychovatelů. Dětem se specifickými vzdělávacími potřebami je v zařízeních věnována zvýšená pozornost tak, aby děti učivo zvládaly.

4. 1. 2 Zaměstnání

Pokud děti dokončí vzdělávání a zůstávají v zařízení do zletilosti, snaží se za podpory pracovníků najít zaměstnání, brigádu apod. To se však, vzhledem k celkové nezaměstnanosti v České republice, nedaří. Pracovníci se snaží tak alespoň u dětí v zařízení rozvíjet a upevňovat pracovní návyky vykonáváním pomocných činností v areálu nebo v centrální kuchyni. Další možností je, aby se dítě zaregistrovalo na úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání. Povinnost docházky na pravidelné schůzky s referentem úřadu práce rozvíjí u dětí sociální kompetence, zodpovědnost při vyřizování záležitostí na úřadech a např. i umění vyhledání spoje hromadným dopravním prostředkem vč. správného časového naplánování činnosti. Záleží na individualitě každého dítěte.

I tyto naše děti učíme, že „bez práce nejsou koláče“, že z vydělaných peněz si mohou koupit jídlo, bydlení, oblečení, zábavu apod. V rámci rozvíjení praktických dovedností se děti učí, jak napsat žádost o zaměstnání, životopis, součástí práce je např. i nácvik, trénování jednání dětí při vstupním pohovoru.

Součástí praktické přípravy jsou například i exkurze do podniků a firem nebo návštěva úřadu práce spojená s přednáškou pracovníka o funkci úřadu apod.

4. 2 Příprava na samostatné bydlení

Pokud jsou děti ve výchovném zařízení, je jim na základě zákona č. 117/1996 Sb. o státní sociální podpoře poskytováno tzv. plné přímé zaopatření, tj. stravování, ubytování a ošacení.

Jednou z oblastí, pro kterou jsou ústavní zařízení kritizována, je jeho tzv. „izolovanost“ od okolního světa. Děti se tak nemohou přirozeně učit hospodařit v domácnosti. Je žádoucí, aby děti odcházející ze zařízení uměly pracovat s penězi, zajistit si stravu, zaplatit nutné poplatky apod. Skutečností však zůstává, že to neumí ani někteří dospělí, kteří nikdy v zařízení ústavní výchovy nebyli, neumí hospodařit s rodinným rozpočtem, zadlužují se apod.

²⁰ srov. OU a PrŠ Černovice [online] Černovice: OU a PrŠ Černovice, [cit. 2014-02-28]. Dostupné na [www: <http://www.uciliste-cernovice.cz/index.php/contact/ucebni-obory>](http://www.uciliste-cernovice.cz/index.php/contact/ucebni-obory)

4. 2. 1. Hospodaření v domácnosti, vaření

Je třeba děti motivovat k tomu, aby se aktivně podílely na hospodaření v domácnosti, úklidu, praní a žehlení prádla tak, jak to učí rodiče děti v běžné rodině. Tam také platí, že na zabezpečení chodu domácnosti se podílejí všichni členové podle svých schopností a možností. Dnes již neplatí dříve propagované striktní rozdělení ženské a mužské role, důležitá je dohoda členů.

Tato situace se v podmínkách ústavů rovněž mění k lepšímu, pracovníci se snaží učit děti hospodařit se svěřenými prostředky, plánují hospodárné nakupování pro svou výchovnou nebo rodinnou skupinu a aktivně zapojují děti do systému péče o domácnost, stejně jako zapojují rodiče svoje děti v „běžné“ domácnosti. Důležité je rovněž účelné hospodaření s kapesným, které děti v ústavní péči dostávají.

Snahou výchovných ústavů je vhodně zapojovat děti do činností ve své skupině. Vytváří se tak správné pracovní návyky potřebné v budoucnosti. K práci v domácnosti jsou děti vedeny od nejjednodušších úkolů, např. pořádku v osobních věcech, mytí a utírání nádobí, vynášení odpadků až k těm složitějším, jako je příprava jídla pro rodinu, praní a žehlení prádla.

Vaření dětí v podmínkách ústavního zařízení a obecně příprava pokrmů je, přestože dochází k pozitivním změnám v přístupu pracovníků v těchto zařízeních, problematické, neboť se děti stravují v centrální kuchyni a na přípravě stravy se podílejí minimálně. Zájmový kroužek vaření, který funguje v zařízeních v rámci mimoškolní činnosti, je pro děti nedostačující. Toho jsou si pracovníci zařízení dobře vědomi a snaží se zkušenosti s vařením u dětí rozvíjet např. v průběhu víkendu, kdy si děti s vychovatelem naplánují celodenní stravu, podle toho nakoupí potraviny a vaří.

4. 2. 2 Finanční zabezpečení

Rozpočet domácnosti je souhrnem příjmů a výdajů za určité období. Je nutné porovnání těchto příjmů a výdajů. Buď jsou příjmy vyšší než výdaje, vzniká tak přebytek domácího rozpočtu, anebo mohou být příjmy nižší než výdaje, pak se jedná o schodek rozpočtu. Domácnost se tak může, pokud nemá vytvořenu finanční rezervu, ocitnout v dluhové pasti.

Příjmy jsou peněžní částky, kterými do domácnosti přispívají její členové, tzn. příjem ze zaměstnání nebo podnikání. Častěji se děti setkávají s příjmy rodiny v podobě sociálních dávek, jako je přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, podpora v nezaměstnanosti apod.

Výdaje jsou opět peněžní částky vynaložené na zajištění běžného chodu domácnosti, bydlení a potřeb členů domácnosti. Lze sem zahrnout hlavně nájemné a platby za elektřinu, vodu, plyn, dále výdaje za nákup potravin, oblečení. Běžná domácnost hradí pojištění svých členů, někdo splácí úvěry a půjčky.

Děti se mají postupně naučit, jak správně vytvořit rodinný rozpočet. Prvním krokem je analýza příjmů a výdajů za běžné období např. jednoho měsíce. Dalším krokem je pečlivá evidence příjmů a výdajů a jejich cílevědomé řízení, ne jejich bezmyšlenkovité utrácení. Následuje spočítání rozdílu mezi příjmy a výdaji. Pokud jsou

příjmy nižší než výdaje je pak třeba některé položky z rozpočtu zredukovat a snížit tak výdaje nebo se naopak snažit o zvýšení příjmů.²¹

Je proto zapotřebí mít základní povědomí v oblasti finanční gramotnosti a předcházet tak pokušení vzít si nevýhodné půjčky, které vedou v krajním případě k exekucím a osobním bankrotům.

Ve výchovném ústavu se učení finanční gramotnosti trénuje například fiktivním domácím rozpočtem tak, aby děti měly informace o základních příjmech a výdajích běžné rodiny a dokázaly se v této oblasti lépe orientovat a hospodaření si vyzkoušet.

Ve skupině si děti měsíční příjem rozdělí do obálek a fiktivní peníze vydávají dle stanovených pravidel a snaží se, aby na konci týdne nějaké finanční prostředky zbyly a mohly se použít například na nákup věcí pro zábavu apod.

Pokud má dítě v zařízení vlastní příjem, např. sirotčí důchod, motivují ho pracovníci k tomu, aby si peníze ušetřilo na dobu, kdy bude ze zařízení odcházet. Může si poté například pronajmout byt, nakoupit zařízení apod.

Ve Výchovném ústavu v Černovicích hospodaří s finančními prostředky děti za pomoci vychovatele a sociální pracovníce. Každé dítě má tzv. konto, na které se mu připisují příjmy, dítě poté vyjádří svou žádost, co by si chtělo koupit a jaká je cena výrobku a za pomoci pracovníků nákup uskuteční a konto se mu o tuto částku sníží. Na konci každého měsíce se ušetřená částka převádí dítěti na vkladní knížku.

Někdy bohužel dochází k situaci, kdy dítě před odjezdem na dočasný pobyt do rodiny požádá o vydání většího finančního obnosu za účelem přispět do rodinného rozpočtu. Některé děti by se, z důvodu finančních problémů rodičů, domů nedostaly, cestu a pobyt doma někdy hradí výhradně ze svých peněz. Protože jsou peníze příjmem dítěte, nemají pracovníci žádné pravomoci dítěti výběr většího množství peněz zakázat, mohou ho pouze motivovat k šetření apod.

4. 2. 3 Podpora samostatného bydlení

Jak už jsem uvedla výše, děti jsou v zařízení ubytovány ve skupinách, buď rodinných, nebo výchovných.

Přípravou na samostatné bydlení mohou být tzv. „sociální byty“ např. v domech s běžnými nájemníky. Tato iniciativa vychází z německého hnutí při rušení tamních polepšoven. Vznikaly tak byty v běžné zástavbě, kde byl menší počet klientů. Vychovatel pak činnost klientů pouze monitoroval a podporoval, nekontroloval. Nejednalo se o nepřetržitou přítomnost vychovatele v bytě a vhodná byla minimální pravidla a neformální autorita vychovatele, která se měla připodobnit rodičovské autoritě ve fungující rodině.²²

²¹ srov. NOVESKÝ, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha: COFET, 2009, ISNB 80-254-4207-4, s. 335 - 342

²² srov. MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Vyd. 1, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2, s. 179

Pokud se dítě po ukončení výkonu ústavní výchovy nemůže vrátit zpět ke své rodině nebo příbuzným, hledá za pomoci pracovníků ubytování v zařízeních sociálních služeb. Jedná se o dům na půl cesty a azylový dům.

Dům na půl cesty je dočasné ubytování pro děti, které opustily zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a nemohly anebo nechtěly se vrátit zpět do své rodiny. Tato sociální služba je poskytována dle zákona o sociálních službách. Klienti v domě na půl cesty hospodaří ve své domácnosti, navštěvují školu anebo pracují. Pokud nepracují, jsou vedeni na úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání a práci hledají. V tom jim pomáhají sociální pracovníci, kteří v domě na půl cesty pracují, nebo kurátoři pro dospělé. Domy na půl cesty nabízejí klientům různé služby. Cílem těchto služeb je udržet a podporovat žádoucí změny, k nimž došlo v průběhu pobytu v zařízení ústavní výchovy.

Azylový dům je rovněž ubytovací zařízení, které poskytuje svoje služby na základě zákona o sociálních službách. Tyto služby jsou určeny osobám bez přístřeší, tzn. i pro klienty dětských domovů a výchovných ústavů. Pobyt v těchto zařízeních je časově omezený. Podobným zařízením jsou **azylové domy pro matky s dětmi**, které poskytují služby matkám v nepříznivé životní situaci a bez náhradního ubytování by pravděpodobně nebyly schopny vychovávat svoje děti.²³

V České republice jsou zřizovateli domů na půl cesty, azylových domů a azylových domů pro matky s dětmi většinou církve, nestátní organizace nebo obce. Jsou komfortnější než noclehárny a výhodnou této sociální služby je to, že v zařízeních pracují sociální pracovníci, kteří poskytují klientům podporu a pomoc při vyřizování různých záležitostí, jako je zaměstnání, dávky státní sociální podpory a jiné.

Co se týká přípravy na samostatné bydlení, ve Výchovném ústavu v Černovicích jsou dívky ubytovány celkem v 6 výchovných skupinách, mimo areál zařízení je tzv. **cvičný byt**. V tomto cvičném bytě jsou většinou ubytována děvčata, kterým se blíží zletilost, nebo jsou na takové úrovni, že jsou schopné se o sebe samostatně postarat. Dívky se tak přibližují reálnému civilnímu životu s pobytem sice v ústavním zařízení, ale odděleně od internátu. Snahou je zmírnit následky částečné izolovanosti zařízení od „normálního“ života.

Děvčata ubytovaná v cvičném bytě vykonávají veškeré činnosti související s „běžným“ životem samostatně, bez přímého vedení pedagogických pracovníků. Děvčata studují ve Střední škole při Výchovném ústavu, nebo v civilním Odborném učilišti. Dívky si svůj pracovní i volný čas řídí samostatně, mají k dispozici finanční prostředky, z kterých zabezpečují provoz bytu – vaření, praní, úklid, nákupy apod. V případě potíží mají možnost konzultace s odbornými pracovníky (speciálním pedagogem, sociálním pracovníkem, zdravotní sestrou, psychologem).²⁴

²³srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. – Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0

²⁴ srov. VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice [online]. Černovice: VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice. Dostupné na [www:< http://www.vucernovice.cz/vychovny -ustav>](http://www.vucernovice.cz/vychovny-ustav)

V průběhu pobytu dítěte v zařízení již pracovníci zjišťují možnosti ubytování dítěte po odchodu z ústavu. Ve spolupráci se sociálními pracovníky v místě bydliště zjišťují vhodnost ubytování dítěte v rodině. Pokud má být dítě ubytováno do zařízení sociálních služeb, doprovází pracovníci dítě na vstupní pohovor a prohlídku vybraného zařízení a pomáhají mu vyřídit záležitosti související s budoucím samostatným bydlením, např. vyplnění žádosti o ubytování, vyřízení příspěvku na bydlení apod.

4. 3 Rozvoj vztahu k druhým lidem, sexualita

Řadu představ si do nové rodiny dítě přináší z rodiny původní, biologické. Pokud jsou vzory v rodině patologické, pak je možné, že i chování budoucího partnera bude takové. Rodina je pro dítě prostor, kde rozvíjí svoje citové vazby, přijímá a projevuje lásku k druhým, dává pocit bezpečí. Děti, které tyto citové vazby v rodině nezažijí, mohou mít v dospělosti problémy např. v navazování partnerských vztahů a ve vztahu k jiným lidem.²⁵

4. 3. 1 Rodina

Udržování rodinných vazeb je pro děti, i pro ty ve výkonu ústavní výchovy, velmi důležité. Je žádoucí, aby rodiče byli v kontaktu s dítětem po celou dobu jeho pobytu v zařízení, zařízení má podporovat kontakt dítěte s rodiči, jak telefonicky, písemně, osobně formou tzv. „dočasných pobytů“, které jsou vlastně dovolenky v rodině. Rodiče a zařízení by se měli, v zájmu dítěte, dohodnout na pravidlech kontaktu s dítětem. Zařízení je dále povinno informovat rodiče o všech skutečnostech týkajících se dítěte.

Rodiče mají možnost dítě v zařízení navštěvovat, mají možnost mluvit s pracovníky v zařízení, sociálními pracovníky, vychovateli a učiteli.

S rodiči, jejichž dítě je umístěno v dětském domově nebo ve výchovném ústavu, mají pracovat sociální pracovníci v místě trvalého bydliště formou tzv. „sanace rodiny“ tak, aby bylo v ideálním případě dosaženo návratu dítěte zpět do rodiny. Pokud není možný návrat dítěte do rodiny, je třeba s rodinou pracovat tak, aby měla pravidelný kontakt s dítětem a tento nebyl přerušen. Děti si tak nebudou rodiče idealizovat nebo naopak vytvářet negativní názory na vlastní rodiče.²⁶

Praxe ve Výchovném ústavu v Černovicích je podobná jako v jiných zařízeních podobného typu. V zájmu dítěte nejsou návštěvy rodičů a blízkých omežovány, rodiče za dítětem mohou přijet na návštěvu kdykoliv, pokud přijedou v době vyučování, je jejich dítě z výuky omluveno.

Další možností jsou návštěvy dítěte v rodině. Pokud rodič požádá o dočasný pobyt v rodině, kontaktuje sociální pracovnice příslušného sociálního pracovníka v místě bydliště se žádostí o stanovisko k dočasnému pobytu. Pokud je prostředí v rodině dítěte

²⁵srov. MOJŽÍŠ L.; SVOBODA, J. *Základy rodinné výchovy pro odborná učiliště a praktické školy*. Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-023-0, s. 39

²⁶srov. BÉCHYŇOVÁ V.; KONVIČKOVÁ M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5, s. 133, 137

shledáno jako vyhovující, sociální pracovník vydá souhlasné stanovisko a dítě odjíždí na prázdniny nebo na víkendový pobyt do rodiny.

Kontakt s rodiči udržují děti, díky moderním technologiím, jako jsou mobilní telefony, e-maily, různé sociální sítě, mnohem častěji, než tomu bylo v minulých letech. Mají přístup k internetu během přestávek při vyučování i v mimoškolní činnosti a tohoto kontaktu děti intenzivně využívají.

4. 3. 2 Výběr partnera, sexualita

Volba budoucího partnera je další z témat, na která se v rámci přípravy na samostatný život zařízení zaměřuje, a to nejen v rámci školního vzdělávání v předmětu Výchova ke zdraví, ale i v mimoškolní činnosti. Důraz je kladen na to, že vzhled není tím nejdůležitějším v rozhodování, zda je partner ideální pro život. Jsou důležitější vlastnosti psychické.

Partnerská láska a sexualita k sobě patří, je to sdílení vzájemné blízkosti a intimní kontakt s druhým člověkem, není to však jen pohlavní styk. Je třeba si uvědomit, že do vztahu si přinášíme mimo vlastností, postojů a návyků také „partnerský model“ ze své původní rodiny. Do soužití partneri vnáší předchozí zkušenosti i představy o vlastní budoucnosti. Je třeba si ovšem uvědomit, že pro přechod z partnerství do manželství a rodičovství je třeba fyzické, duševní i sociální zralosti obou partnerů.

Když se člověk zamiluje, touží být stále v blízkosti svého partnera, povídat si, dotýkat se, líbat se. Dřív nebo později následuje pohlavní styk. Aby proběhl bez komplikací, je třeba, aby si jej oba partneri přáli.

Stále mezi mladými převládá názor, že při první styku se nemůže nic přihodit. Je nutno dětem vysvětlit, že je to omyl, neboť už první pohlavní styk přináší všechna rizika s tím spojená, tj. otěhotnění nebo přenos pohlavní choroby. Prevencí těchto rizik by mělo být užití antikoncepce. Děti si neuvědomují, že riziko nechtěného otěhotnění je větší, než si myslí. Pokud se tak stane a dívka otěhotní, rodiče společně s dívkou a lékařem pak zvažují, zda riskovat předčasné těhotenství anebo zvolit interrupci. Další z možností je dítě donosit a dát je k adopci. Pro dívky jde o fyzicky i psychicky náročnou situaci.²⁷

Pokud nezletilá dívka chce svoje dítě donosit a pro péči o něj nemá v rodině adekvátní podmínky, může o něj pečovat v oddělení pro těhotné a nezletilé matky s dětmi, které je součástí Výchovného ústavu Černovice. Nejmladší dívka zde umístěna byla dvanáctiletá, která si dítě ponechala a starala se o něj nejprve s pomocí pedagogických a sociálních pracovníků a zdravotních sester v zařízení, později v rodině. Bohužel ve většině případů pečují o dítě bez partnera.

Volbě vhodného partnera a sexualitě věnují pracovníci čas v rámci práce se skupinou, kdy pořádají různé besedy s odborníky, psychology, gynekology, pouštěním

²⁷ srov. JANOŠKOVÁ, D.; ONDRÁČKOVÁ M.; ČÁBALOVÁ D. a kol.: *Občanská výchova, rodinná výchova 9*. Praha: Fraus 2006, ISBN 80-7238-528-3, s. 133-139

instruktážních filmů apod. Druhou variantou v této oblasti je individuální práce s jednotlivcem, pokud dítě projeví zájem.

4. 3. 3 Pomoc a podpora okolí

Jak bylo výše opakovaně uvedeno, přechod z ústavní výchovy do samostatného, „civilního“ života je velkým mezníkem v životě dětí, které vyrůstají v normálním rodinném prostředí, natož pro děti v ústavní péči. Přestože se pracovníci zařízení neustále snaží zlepšovat podmínky pro odchod klientů z ústavu, izolovanost od okolního prostředí je zřejmá.

Klient se po opuštění ústavu může dostat do situací, které nikdy předtím nemusel řešit a nedokáže si poradit.

Stále častěji se v praxi setkáváme s tím, že orgány sociálně právní ochrany dětí při návštěvách klientů v zařízeních nabízejí dítěti pomoc kurátora pro dospělé, do jeho péče může mladý člověk opouštět výchovné zařízení přejít. Tato osoba pomáhá dítěti s vyřízením záležitostí potřebných pro život ve společnosti tak, aby nebyl ohrožen rizikovým chováním.

Informujeme klienty o možnosti dalších sociálních služeb. Zákon č. 108/2006 Sb., v platném znění, definuje různé typy sociálních služeb. Základem je bezplatné sociální poradenství, kdy pracovníci této služby poskytují klientům potřebné informace, které přispějí k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Dalším typem poradenství je odborné sociální poradenství, které je poskytováno s ohledem na jednotlivé okruhy sociálních skupin a obsahuje: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně-terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Rovněž služby sociální prevence pomáhají ohroženým osobám před sociálním vyloučením. Jedná se například o telefonickou krizovou intervenci, kontaktní centra, krizovou pomoc ambulantní nebo pobytovou, terénní programy. Tyto služby jsou nabízeny zdarma.²⁸

Dále jsou k dispozici různá občanská sdružení a poradny, které nabízejí klientům pomoc a radu při řešení různých životních situací a zdravotnická zařízení, která poskytují odbornou péči.

Sociální pracovníce ve Výchovném ústavu v Černovicích spolupracuje s pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí v místě bydliště dítěte. Ti mají, dle zákona č. 109/2002 Sb., povinnost jedenkrát za tři měsíce dítě v zařízení navštívit. Při návštěvách hovoří i se sociálním pracovníkem zařízení a diskutují další postupy v práci s dítětem v ústavu i po ukončení ústavní výchovy. Dítě mohou seznámit s kurátorem pro dospělé, který může dítěti pomoci, v případě potřeby, po ukončení ústavní výchovy s vyřízením různých záležitostí.

Při odchodu ze zařízení má dítě zajištěno ubytování, v případě, že nemá zajištěno zaměstnání, pracovníci jej doprovodí na úřad práce, kde se dítě registruje jako uchazeč

²⁸ srov. SOS DĚTSKÉ VESNIČKY: *Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice, Situační analýza*. Sdružení SOS dětských vesniček, První vydání, Praha, 2009. ISBN 978-80-254-4799-4

o zaměstnání. Dále pomůže dítěti vyřídit jednorázový příspěvek při odchodu z ústavu ve výši 1.000,- Kč a dále např. příspěvek pomoci v hmotné nouzi. Pokud odchází dítě do domu na půl cesty nebo do azylového domu, spolupracuje na výše uvedeném se sociálním pracovníkem v domě.

Je-li dítě dlouhodobě léčeno, například z důvodu psychiatrického onemocnění, naplánují a objednají před ukončením pobytu dítěte pracovníci návštěvu odborného lékaře v budoucím působišti, není však v jejich pravomoci návštěvu dítěte zajistit, mohou ji pouze doporučit.

4. 4 Podpora zdravého životního stylu

Proto, aby člověk mohl dělat v životě to, co si přeje, potřebuje být v první řadě zdravý, neboť zdraví představuje prostředek k dosahování cílů a spokojenosti s životem. Zdravý člověk funguje ve všech svých sociálních rolích a je schopen se vyrovnat s životními úkoly a různými nástrahami života. Je třeba být zdravý jak po stránce fyzické, duševní, sociální, ale i duchovní. Je třeba proto myslet na to, co našemu zdraví prospívá. Jedná se např. o pohyb.²⁹

4. 4. 1 Péče o zdraví

Péče o vlastní zdraví je důležitou součástí celkové péče, hygiena, péče o duševní zdraví s dostatečným odpočinkem, výše zmíněným pohybem a tělesným cvičením atd. Důležitou součástí zdravého životního stylu jsou i preventivní lékařská vyšetření, očkování, zdravá výživa. Prevenci užívání drog věnuji následující kapitole.

Součástí péče o zdraví je důležitým tématem i riziko bulimie a anorexie, na druhou stranu i obezita. Pracovníci kladnou důraz na udržování vhodné tělesné hmotnosti, zdravého jídelníčku s konzumací pestré stravy, zeleniny, nízkotučného jídla a mléčných výrobků.

V ústavu v Černovicích probíhají pravidelně besedy o péči o zdraví apod., kde pracovníci upozorňují děti na nevhodné stravovací návyky a zlozvyky.

Sportování mají děti zajištěno v rámci tělesné výchovy ve škole, mimo školu v různých sportovních kroužcích, které jsou pro ně každodenní záležitostí. Mají možnost sportovat např. v tělocvičně, na hřišti, v přírodě, v posilovně apod. Zúčastňují se různých soutěží, olympiád, které jsou organizovány pro děti z dětských domovů a výchovných ústavů, či na mezinárodních olympiádách pořádaných v rámci ústavní výchovy na Slovensku apod.

4. 4. 2 Prevence užívání drog

Experimentování nebo přímo užívání drog je jedním z nejčastějších důvodů nařízení ústavní výchovy a umístění dítěte do některého z typu ústavního zařízení.

²⁹ srov. JANOŠKOVÁ, D.; ONDRÁČKOVÁ M.; ČÁBALOVÁ D. a kol. *Občanská výchova, rodinná výchova 9*. Praha: Fraus 2006, ISBN 80-7238-528-3, s. 88

Zákon č. 109/2002 Sb. stanovuje, že zařízení nepřijímají děti, které jsou aktuálně pod vlivem drog a jsou poslány na specializované oddělení nemocnic anebo jsou hospitalizovány v detoxikačních centrech a teprve poté jsou umístěny do zařízení k výkonu ústavní výchovy. Vysvětlení je prosté. Výchovné ústavy jsou školským, nikoliv zdravotnickým zařízením.

Rizikem experimentování s drogami a jinými návykovými látkami v období dospívání je fakt, že závislost se vytváří rychleji. Zatímco u dospělého jedince se závislost může vyvíjet mnoho let, u dospívajících to může být během několika měsíců a hrozí těžší otravy z důvodů nižší tolerance. Děti mají také větší sklon k riskování a riziko nebezpečného chování pod vlivem návykové látky se rovněž zvyšuje. Užívání drog je spojeno s dalšími problémy, např. v rodině, ve škole, páchání trestné činnosti apod.³⁰

V zařízeních pracujeme se všemi třemi druhy prevence závislosti. Zatímco úkolem primární prevence je předcházení vzniku nemoci, v tomto případě předcházení vzniku závislosti, sekundární prevence se provádí již po vzniku závislosti, ale zatím nedošlo k poškození. Terciární prevence je o předcházení dalším škodám.

Mezi specifické zásady primární prevence u dospívajících patří včasnost prevence, která odpovídá věkové kategorii. Zahrnuje mj. i získávání potřebných sociálních a jiných dovedností potřebných pro život s využitím pozitivních vrstevnických modelů. Prevence musí být soustavná a dlouhotrvající s nácvikem dovedností odmítnutí nabízené drogy, zvládání krizových situací apod.³¹

Techniky posilování motivace shrnují autoři Bell a Rollnick (in Nešpor, 2007, s. 59) do pěti principů motivačního tréninku:

- vyjadřování empatie,
- vytvoření rozporu (mezi cíli pacienta a jeho chováním),
- vyhýbání se sporu,
- práce s odporem (např. jeho reflexe nebo změna vztahového rámce),
- posilování sebedůvěry.³²

Primární, sekundární i terciární prevence je řešena ve spolupráci s odbornými pracovníky a pracovišti, např. psychology, psychiatry, kontaktními centry.

V rámci prevence pořádají pracovníci různé besedy na toto téma, s prevencí souvisí i vhodné trávení volného času a zájmy dětí, o kterých pojednává následující kapitola.

Pokud je dítě závislé na drogách a je motivováno k léčbě, zařizují pracovníci ústavu po dohodě s odbornými lékaři umístění dítěte do léčebny, terapeutické komunity apod., kde má možnost se závislosti na drogách zbavit.

Složitá je práce s dětmi, které nejsou k léčení motivovány a ze zařízení za drogou opakovaně utíkají. Zpět se vrací pod vlivem drog, vyhublé, zanedbané, s různými kožními defekty, následně testy odhalí například nakažení žloutenkou typu C apod.

³⁰ srov. NEŠPOR, K.: *Návykové chování a závislost*. 3. dopl. a opr. vyd., Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6, s. 52

³¹ tamtéž, s. 154

³² tamtéž, s. 59 - 60

I s těmito dětmi je třeba dále pracovat, motivovat je k zdravému způsobu života a abstinenci drog. Pracovníci doprovází děti na potřebná odborná vyšetření, např. psychiatrii, infekční oddělení, chirurgické oddělení (z důvodu abscesů po nitrožilním aplikování drogy) apod. a snaží se, aby se dítě vyléčilo.

4. 4. 3 Zájmy a volný čas

Zájmy a trávení volného času si každý představuje jinak, každý se chce věnovat jiným zájmům a činnostem, které nás baví, uspokojují nás a můžeme při nich relaxovat. Nejsou to činnosti, které musíme vykonávat, ale ty, které můžeme a chceme dělat. Zvláštní zřetel je třeba věnovat trávení volného času našich dětí. Pokud není tráven smysluplně, může docházet k rizikovému chování dětí a mládeže, kdy mladí lidé mohou „z nudy“ začít experimentovat s drogami, přivodit si různé úrazy nebo časem závislost a dopouštějí se různých protiprávních činů, krádeží, loupeží, šikany, agresivity apod.

Základ pro trávení volného času klade rodina či přímo dědičné faktory, kdy dítě napodobuje svoje rodiče, přebírá jejich styl života a tím i způsob trávení volného času. Mezi další vlivné skupiny patří škola, učitelé, vrstevníci, kamarádi, sousedé, rovněž hromadné sdělovací prostředky. Existují rovněž organizace, jejichž náplní je pracovat s dětmi, mládeží či dospělými a naučit je smysluplnému trávení volného času. Jedná se o práci plánovanou, záměrnou, dlouhodobou.³³

Je možné hovořit o výchově mimo vyučování, která je institucionálně zaměřená a uskutečňuje se ve volném čase, mimo povinné vyučování a mimo vliv rodiny. Plní funkci výchovně-vzdělávací, zdravotní a sociální. Mezi instituce, které v běžném životě zajišťují tuto výchovu mimo vyučování, patří především školní družiny a kluby, dále střediska pro volný čas, např. domovy dětí a mládeže, základní umělecké školy, jazykové školy apod.

V podmínkách ústavní výchovy, tj. i ve Výchovném ústavu v Černovicích, zajišťují výchovu mimo vyučování pedagogičtí pracovníci - vychovatelé.

Snahou pedagogů je, aby děti v ústavu prožívaly svůj volný čas stejným nebo podobným způsobem jako děti v normální rodině a podporují zapojení dětí do různých zájmových činností, od sportovních, přes rukodělné, hudebně založené, společenské, pracovní-technické, estetické apod.³⁴

V současné době funguje v našem zařízení v Černovicích celkem 11 zájmových kroužků, a to:

- kroužek turistický a formování postavy,
- kroužek šikovných rukou
- kroužek vaření
- kroužek práce s textem a tvorba časopisu
- kroužek drátování, korálkování, dobrých nápadů

³³ srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B. a kol.: *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-569-5, s. 11 - 13

³⁴ srov. tamtéž s. 39 - 46

- výtvarná činnost s papírem a decoupage
- kroužek keramiky
- kroužek práce s dřevem a pedigem
- kroužek sportovní
- kroužek taneční
- kroužek domácích prací.

Záleží na každém dítěti individuálně, jaké zájmové kroužky chce navštěvovat.

4. 5. Konkrétní příklady přípravy klientů na odchod ze zařízení

Pro dokreslení popsané problematiky jsem se rozhodla doplnit výše uvedené teoretické poznatky o dva konkrétní příklady práce s dětmi na přípravě na odchod ze zařízení.

Oba příklady jsou naprosto odlišné. Zatímco první se týká dívky, která je ve svých 16 letech matkou, druhý případ se týká dívky s odlišnou sexuální orientací.

Kromě základní rodinné a sociální anamnézy se zaměřím dle konkrétních bodů uvedených v předchozí kapitole.

4. 5. 1. Nezletilá matka

Marie, nar. 1995, v zařízení umístěna od 2010 - 2013

v 16 letech porodila dceru

Rodinná a sociální anamnéza:

Otec: nar. 1965, trvale bytem Slovensko – invalidní důchodce

Matka: nar. 1973, trvale bytem Praha – téměř nepřetržitě mateřská dovolená, absolventka Zvláštní školy.

Marie má 7 sourozenců.

Matka s otcem Marie byli rozvedení. Manželství trvalo 13 let (u otce se jednalo o 3. manželství, u matky o 1. manželství). Dívka byla svěřena do péče matky. Otec žil na ubytovně, alkoholik, několikrát neúspěšně na léčení, pobíral částečný invalidní důchod, o dceru jevil minimální zájem.

Nejstarší sestra Marie byla narozena mimo manželství rodičů, matka se provdala, v manželství se jí narodily čtyři děti, otec měl problémy s alkoholem, matka žila s přítelem, se kterým má další dvě děti, z důvodu neplacení nájemného byla rodina vystěhována do azylového domu v Praze, Marie a její sestra byly následně umístěny do diagnostického ústavu a následně do výchovného zařízení. Ostatní děti má matka ve své péči.

Marie navštěvovala mateřskou školu od čtyř let, adaptace probíhala obtížně, utíkala, dělala scény, adaptace trvala půl roku a i potom byly občas problémy.

Povinnou školní docházku započala v šesti letech, byla prospěchově slabá, opakovala druhou třídu, v 5. třídě přerazena do Zvláštní školy.

Problémy s chováním dle matky trvaly od 2. třídy, Marie byla konfliktní. Matka se jí snažila ve škole bránit, měla pocit, že jí učitelky ubližují, neprávem jí obviňují z krádeží.

Důvodem umístění Marie do výchovného ústavu byly opakovaně velké problémy doma, Marie se toulala s kamarády, nerespektovala rodiče, experimentovala s návykovými látkami, opakovaně pozitivní na THC a MET.

Marie otěhotněla krátce po 15. roce věku, byla vysoce promiskuitní, drogově závislá. Těhotenství probíhalo dobře, do Výchovného ústavu byla přemístěna z Diagnostického ústavu ve 3 měsíci těhotenství. Do porodu z ústavu opakovaně utíkala, průměrně strávila na útěku 3 – 4 týdny. Vždy byla zadržena na hlavním nádraží v Praze pod vlivem drogy.

Dle vstupního psychologického vyšetření byla aktuální úroveň intelektu v hraničním pásmu defektu, snížení bylo do značné míry podmíněno sociálně, málo podnětným prostředím, Marie vykazovala symptomy smíšené poruchy chování a emocí, disharmonického vývoje osobnosti s impulzivními rysy, deprivací, výchovné zanedbání. Vývoj osobnosti byl výrazně formovaný citovou deprivací, nedostatkem výchovného vedení. Marie jednala impulsivně pod vlivem situace. Snažila se vyhledávat vztahy za každou cenu, ty byly však pro jejich povrchnost pro ni neuspokojivé, konfliktní. Náhradní uspokojení často hledala i v okamžitých materiálních požitcích, například drogách.

1. Příprava na uplatnění na trhu práce

Vzdělávání

Marie byla do Výchovného ústavu přijata před ukončením povinné školní docházky z důvodu těhotenství. Ve školním roce 2011/2012 plnila poslední rok povinné školní docházky na základě individuálního vzdělávacího plánu. V následujícím školním roce byla přijata do střední školy Černovice, obor vzdělávání Zahradnická výroba. Dvouletý obor Marie zvolila z toho důvodu, že právě dva roky jí zbývalo do 18 let, předpokládala tedy dokončení vzdělávání ve Střední škole při ústavu.

Příprava Marie na vyučování byla minimální, Marie neměla o zvolený učební obor zájem, před porodem se vymlouvala na zdravotní problémy, v době po porodu pak měla snahu svojí nepřípravenost na vyučování svádět na náročnou péči o dceru.

V době výuky, po ukončení „šestinedělí“ o její dítě pečovala zdravotní sestra v místnosti k tomu určené přímo v budově školy. Dívka tak mohla o přestávkách dojít dítě přebalit, nakrmit apod.

Zaměstnání nebylo třeba s Marií z důvodu rodičovské dovolené řešit, Marie tvrdila, že stejně nebude nikdy pracovat a bude rodit děti jako její matka.

2. Příprava na samostatné bydlení

Hospodaření v domácnosti, vaření

Dívka neměla žádné základy v péči o domácnost, neuměla vařit, starat se o svoje věci. V rámci mimoškolní činnosti navštěvovala zájmový kroužek vaření, kde se za pomoci

vychovatelů základy vaření učila, stejně jako se učila prát, žehlit a uklízet. V úklidech měla Marie velké rezervy a musela být opakovaně motivována ke splnění požadovaných úkolů.

Finanční zabezpečení

Marie v ústavu měla k dispozici kapesné v maximální výši 300,- Kč měsíčně a rodičovský příspěvek ve výši 7600,- Kč měsíčně, ze kterého hradila pobyt svůj a pobyt dcery v zařízení v celkové výši 2000,- Kč měsíčně. Zbytek peněz Marie ukládala na vkladní knížku. Výchovní pracovníci se snažili, aby si dívka rozdělila kapesné do několika částek s tím, že si uvedené částky bude od vychovatele vybírat postupně. Po několika dnech požadovala po vychovateli částku celou a utratila ji za sladkosti a cigarety. S penězi na vkladní knížce Marie hospodařila po dohodě s vychovatelem, vždy však měla snahu všechny peníze utratit bez rozmyslu.

Společné finanční prostředky určené na nákup surovin pro celou výchovnou skupinu nebyly Marii poskytovány, neboť, jak vyplynulo ze zkušenosti, Marie svěřené peníze ihned utratila za nepotřebné věci. V jednom případě si peníze chtěla ponechat za účelem útěku ze zařízení a následně např. na drogy.

V této oblasti byla s Marií velmi složitá spolupráce. Opakovaně jsme s dívkou probírali modelové situace, jak lze hospodařit s penězi, bylo jí vysvětlováno, že utrácí svoje peníze za zbytečnosti, cigarety atd. Povzbuzovali jsme jí, aby myslela do budoucnosti a snažila se naspořit peníze.

Varovali jsme Marii před riziky různých půjček, díky kterým se může člověk velmi snadno dostat do dluhové pasti. Marii bylo vysvětlováno, že před rozhodnutím vzít si půjčku musí přemýšlet o tom, zda peníze nutně potřebuje, popř. jakou částku měsíčně bude schopná splácet. Teoretické rady jsme doplňovali radami praktickými a modelovými situacemi, například porovnání nabídek seriózních finančních institucí, např. bank s jinými splátkovými společnostmi, lichváři apod. Pojem „exekuce“ Marie znala z doby, kdy byla v péči matky, neboť matka si vzala půjčku, kterou nebyla schopná splácet a byla na její příjem nařízená exekuce.

Podpora samostatného bydlení

Protože se Marie pohybovala v posledních letech před umístěním do zařízení s matkou po azylových zařízeních, jejich prostředí jí bylo známé a počítala s tím, že i ona bude ubytována v azylovém domě pro matky s dětmi, kam skutečně nakonec i se svou malou dcerou odešla.

Pokud by Marie našetřila z rodičovského příspěvku dostatek peněz, mohla by si pronajmout byt, do kterého by se s dcerou mohla nastěhovat.

Sociální pracovnice ovšem doporučila odejít do azylového domu, neboť tam jsou pracovníci, kteří pomohou Marii v překonávání počátečních nesnází v samostatné péči o dceru, v péči o svojí domácnost apod. Matka nebyla ochotna dívce jakkoliv pomoci, zajímala se však o její našetřené peníze a na způsob, jak peníze od Marie získat.

3. Rozvoj vztahu k druhým lidem

Rodina

Oba rodiče projevovali o Marii a její dceru minimální zájem. V zařízení jí nenavštěvovali, Marie nejezdila domů na dočasné pobyty, pouze jí bylo několikrát umožněno navštívit sestru v dětském domově. S ostatními sourozenci byla v telefonickém kontaktu.

Výběr partnera, sexualita

O vhodnosti výběru partnera, v tomto případě otce své dcery, Marie opakovaně odmítala diskutovat. Byla do něj stále zamilovaná a neviděla jeho chyby. Otec dítěte neměl o dívku ani o dceru zájem, sám je nekontaktoval, nenavštěvoval. Marie měla utkvělou představu o jeho dokonalosti a naše argumenty nepřipouštěla.

Oblast sexuality byla s Marií řešena formou rozhovorů na toto téma, kdy byla motivována především k sexuální zdrženlivosti, úvahách o vhodné antikoncepci a prevence sexuálně přenosných nemocí apod.

Pomoc a podpora okolí

Marie ukončila ústavní výchovu zletilostí a odešla společně s dcerou Karolínou do azylového domu pro matky s dětmi. Dále byla Marie v kontaktu se sociální pracovníci v místě bydliště, protože nad péčí o dceru byl soudem nařízen dohled. Současně měla Marie možnost vyhledat pomoc kurátora pro dospělé. Marie této možnosti nevyužila.

Od zařízení dostala věcnou pomoc ve výši 15.000,- Kč, která zahrnovala oblečení pro Marii a Karolínu, základní potřeby do domácnosti, dětskou postýlku a kočárek. Dále obdržela finanční pomoc ve výši 6.000,- Kč, ze které si Marie uhradila měsíc pobyt v azylovém domě a bylo jí doporučeno vyřídít příspěvek pomoci v hmotné nouzi a další dávky státní sociální podpory.

4. Podpora zdravého životního stylu

Péče o zdraví

Zdravý životní styl byl u Marie zaměřen na její těhotenství a přípravu na porod, kdy byla motivována k péči o svoje tělo, zdravý způsob stravování, dostatečný spánek, přiměřený pobyt v těhotenství, vycházky na čerstvém vzduchu.

Problémem Marie byla silná nikotinová závislost, a i přes všechnu naši snahu dívka nerespektovala zákazy kouření v prostorách zařízení, schovávala se v koupelně nebo na WC, kde tajně kouřila, při vycházkách požadovala od kolemjdoucích cigarety, aby si mohla zakouřit.

Prevence užívání drog

Marie měla v minulosti bohatou zkušenost s užíváním drog (THC, MET, BZD), motivovaná k léčení nebyla, několikrát byla hospitalizovaná v detoxikačním oddělení ve zdravotnickém zařízení, ovšem vždy pobyt předčasně ukončila. V našem zařízení možnost drogové abstinence měla, ovšem v době útěků drogy užívala a vracela se zpět do zařízení vždy pozitivní, bohužel i v době těhotenství. Námi nabízenou terapii odmítala.

Zájmy a volný čas

Volný čas trávila Marie ve výchovné skupině pro nezletilé matky s dětmi, kde pomáhala dalším dívkám s péčí o děti. Po porodu se věnovala péči a zajištění potřeb pro dítě, praní, žehlení, vycházky s dítětem, apod. Ve volných chvílích ráda malovala, snažili jsme se jí motivovat ke sportování, to odmítala.

Příběh Marie měl, bohužel, smutný konec. Marie nezvládla pobyt v azylovém domě, přestala se starat o dceru, začala užívat drogy a dítě jí nakonec pro špatnou péči bylo odebráno a umístěno do kojeneckého ústavu. Otec dítěte se o ně nezajímal.

Dle mých informací Marie dceru v současné v kojeneckém ústavu navštěvuje cca 1 za 2 – 3 měsíce, žije na ubytovně, je nezaměstnaná a nemá vytvořeny podmínky pro převzetí Karolíny do své péče, bere drogy.

Pokud bych měla vyjádřit svůj názor na to, proč Marie v samostatném životě selhala, tak to bylo především proto, že si Marie nenechala od nikoho poradit a neměla snahu, přes všechna naše doporučení, změnit svoje chování.

4. 5. 2 Dívka s odlišnou sexuální orientací

Růžena, nar. 02/1996, v zařízení umístěna od 2011 - 2014

Rodinná a sociální anamnéza

Otec: Igor, nar. 1942, t. č. neznámého pobytu

Matka: Libuše, nar. 1959, t. č. neznámého pobytu

Bratr, nar. 1991, od srpna 2010 ve Výchovném ústavu.

Rodinné prostředí:

Rodina přistěhována ze Slovenska, potíže s adaptací na sociální a jazykové prostředí.

Po rozvodu rodičů byly nezletilé děti Josef (1999) a Růžena svěřeny rozhodnutím Okresního soudu do péče matky. Od roku 2006 začal orgán sociálně právní ochrany dětí s rodinou pracovat po upozornění školy na záškoláctví sourozenců, nedostatečnou hygienou. Po opakovaných návštěvách sociální pracovnice a romské poradkyně školy se situace v rodině zlepšila. Péče matky byla vždy problematická, ale s pomocí romské poradkyně byla únosná. Zhoršila se až tím, že se rodina musela vystěhovat z bytu. Matka dětí byla bez finančních prostředků, opakovaně vyřazena z evidence úřadu práce pro nespolečnost.

Růžena byla na základě předběžného opatření přijata do Diagnostického ústavu v červnu 2009. Důvodem byla ztráta rodinného zázemí, neschopnost matky zabezpečit základní materiální a výchovnou péči. Děti neplnily řádně školní docházku, od 4/2009 nedocházely do školy vůbec. Matka byla hodnocena jako osoba problémová, jednající emotivně, explozivně.

V 9/2009 přemístěna do Dětského domova se školou

V 8/2011 přemístěna do Výchovného ústavu Černovice

Růžena se několikrát dopustila několikanásobných útěků z dětského domova.

10/2011 krádež potravin v obchodě, kdy odcizila zboží z regálů prodejny a způsobila škodu v celkové výši 149,- Kč. Na chování podezřelé upozornil zákazník, důkaz byl proveden záznamem kamery, který prokázal, že k odcizení došlo. Dívka proběhla kolem pokladny a zboží nezaplatila. Vzhledem k tomu, že škoda byla menší než 500,- Kč, nejednalo se o trestný čin. Věc byla s Růženou projednána, dívka byla vyzvána k zaplacení. Postupně částku splatila ze svého kapesného.

Ze vstupního psychologického vyšetření mj. vyplynulo, že celková úroveň rozumových schopností Růženy se pohybovala v dolní části pásma podprůměru, jednotlivé složky byly celkem vyrovnané.

Osobnost simplexní, extravertně laděná, imponující starším dojmem, hůře přizpůsobivá. V popředí vnitřní zmatek a prožívání, nedostatek smyslu pro realitu, labilita, silné zdůraznění světa přání a žádostí. Náladovost, sklon k rozladám a negativistickým projevům, snaha upoutávat pozornost, zvýšená afektivní dráždivost, ukvapenost, sklon ke zkratovému jednání.

Logické usuzování a slovně pojmové myšlení byly hluboce pod průměrem, ale problémy řešila nečekaně pružně, s použitím názoru, konkretisticky. Emocionálně byla spíše invariabilní, se sklonem k úzkostnějšímu prožívání, její odolnost vůči změnám a problémům byla nižší.

Její sociální usuzování nebylo špatné, sociální situace chápala dobře, v rovině teoretické je i dobře řešila.

Sociální percepce byla v pořádku, okolní dění chápala. Po stránce osobnostní se jevila jako lehce extravertovaná, sociálně vyspělá. Kooperativní, ochotná, snaživá. Sebepojetí bylo slabší, s nižší sebedůvěrou.

Její kognitivní variabilnost byla menší, měla snahu uspořádat si svůj další život, dost silně odmítá větší změny.

Povinnou školní docházku zahájila v 6 letech, do MŠ nedocházela, opakovala 1. ročník základní školy – bilingvismus v rodině, levorukost. Od 1/2001 přeřazena do zvláštní školy – hodnocena jako žákyně bezproblémová. Prospěch dobrý, ale vyšší omluvená absence.

1. Příprava na uplatnění na trhu práce

Vzdělávání

Povinnou školní docházku ukončila v červnu 2011. Od září 2011 přijata do Odborného učiliště a Praktické školy Černovice, tříletý obor vzdělání kuchařské práce.

výchovná opatření:

11/11 důtka třídního učitele – za opakované kouření v budově školy

05/12 důtka ředitele školy – za krádež v prodejně potravin

Na vlastní žádost, přes naší opakovanou motivaci k dokončení vzdělávání, zanechala studia zletilostí v 02/2014 v II. pololetí III. ročníku.

Zaměstnání

Růžena chodila ve volném čase vypomáhat do centrální kuchyně v ústavu, ke si ji pracovníci velmi chválili. Od pomocné práce, například mytí nádobí, postupně začala

pomáhat s přípravou pokrmů a později asistovala při vaření. Velmi ji tato práce bavila. Sama si vyhledávala recepty na internetu a přicházela s novými nápady, jak rozšířit jídelníček. Těšila se, že jednou bude mít výuční list a bude pracovat jako kuchařka někde v hotelu.

2. Příprava na samostatné bydlení

Hospodaření v domácnosti, vaření

V oblasti hospodaření v domácnosti a finanční gramotnosti se s dívkou dobře spolupracovalo, neboť dokázala řešit konkrétní situace související s chodem domácnosti. Vaření bylo jejím koníčkem.

Finanční zabezpečení

Růžena uměla nakupovat, z nakoupených surovin uvařit základní jídla. Mezi nedostatky v oblasti hospodaření v domácnosti bylo nakupování velkého množství uzenin a snaha o nákup cigaret ze svěřených prostředků zařízení.

Podpora samostatného bydlení

Vzhledem k nespokojenosti rodiny a předchozím problémům rodiny s bydlením a nejistotou po odchodu ze zařízení se dívka rozhodla hledat ubytování v domě na půl cesty v Praze. Dostavila se v říjnu 2013 na vstupní pohovor, kde sepsala žádost o ubytování v DPC od února 2014, resp. června 2014 v případě dokončení vzdělávání na základě dobrovolného pobytu v ústavu.

V měsíci únoru 2014 nabyla Růžena zletilosti, požádala ředitele zařízení o prodloužení pobytu po ukončení ústavní výchovy z důvodu dokončení vzdělávání. Její žádosti bylo vyhověno a Růžena se v současné době připravuje na závěrečné zkoušky, které bude skládat v červnu 2014. Má předpoklady k tomu, aby zkoušky zvládla bez problémů a získala výuční list.

Do domu na půl cesty jednou za měsíc zatelefonuje, aby sdělila, zda trvá její zájem o ubytování od června 2014 a sděluje svojí aktuální situaci.

3. Rozvoj vztahu k druhým lidem

Rodina

Vztah k matce byl méně vřelý, matku odmítala a vyčítala jí svoje umístění v zařízení. Postupem času si Růžena více uvědomovala svůj podíl na ústavní výchově a po několika telefonátech a dopisech s matkou matka přijela za dívkou na návštěvu, postupně došlo ke zlepšení vztahu mezi nimi a dívka jezdila k matce pravidelně na dočasné pobyty. Krátkodobé pobyty v rodině matky byly podporovány, dlouhodobý pobyt u matky, např. po ukončení ústavní výchovy, nebyl vzhledem k nevyhovujícímu rodinnému prostředí doporučen. S jinou osobou z rodiny Růžena v kontaktu nebyla.

Výběr partnera, sexualita

Oblast sexuality byla u Růženy jiná, neboť již od svého příchodu do zařízení se dívka „stylizovala“ do role chlapce a začala, mimo přátelských vztahů, navazovat vztahy milostné. Na základě doporučení psychologa byla dívka objednána do sexuologické ambulance. Chtěla by být mužem, přeje si to asi 8 let, ráda se obléká jako kluk, hrála si s auty, s kluky nikdy nic neměla, prý už „spala“ s holkou, celkem asi 10 partnerek.

Od případné změny očekávala změnu tělesného vzhledu a jména, své tělo nemá.

Závěr: poruchy pohlavní identity v dospívání, vzhledem k věku je nutno vyčkat do dosažení plnoletosti. Anamnestické údaje poukazují na možný vývoj směrem k poruše osobnosti. Ta je spíše kontraindikací ke změně pohlaví.

Pomoc a podpora okolí

Po vykonání závěrečných zkoušek a získání výučního listu v červnu 2014 bude dívka ubytována do domu na půl cesty v Praze, věcná pomoc – oblečení, povlečení, hygienické a úklidové prostředky apod. jí budou zařízením poskytnuty do maximální výše 25.000,- Kč

Se sociální pracovníci v domě na půl cesty byl předběžně dohodnut následující postup: pomohou dívce s registrací na úřadu práce (nutno do 8 dnů), dále si dívka bude hledat zaměstnání nebo brigádu v okolí, dům na půl cesty má svoji dílnu na pletení košíků apod., kde by popřípadě mohla Růžena za odměnu vypomáhat.

4. Podpora zdravého životního stylu

Péče o zdraví

Zdravý životní styl byl u Růženy podporován stejně jako u ostatních dívek formou doporučení správného denního režimu, sportu, navštěvovala sportovní a turistický kroužek, snažila se chodit do posilovny, ale to jí moc nebavilo.

Prevence užívání drog

Oblast drog a jejich užívání byla s Růženou řešena v rámci prevence, dívka, dle svého sdělení, neměla nikdy zkušenost s užíváním drog (THC, MET apod.)

Zájmy a volný čas

Růžena nejraději svůj volný čas tráví výpomocí v centrální kuchyni, vyhledáváním receptů na internetu. Občas navštěvovala keramický kroužek, ruční práce jí nebaví, raději vykonávala hrubé manuální práce, v keramické dílně byla však zručná a nápadá. Rovněž sportovní a turistický kroužek si časem oblíbila, se sportovním kroužkem jezdí na různá sportovní utkání a olympiády v rámci výchovných ústavu. Hrála dobře volejbal, fotbal, medaile získala z atletické olympiády ve vrhu koulí.

Protože je v současné době Růžena stále v zařízení, nevíme, jak její životní příběh bude pokračovat za „branami ústavu“, až v červnu 2014 svůj pobyt ukončí.

Věřme, že zkušenosti, které jí můžeme v našem zařízení předat, jí pomohou v osamostatnění a Růžena bude platným členem naší společnosti bez projevů rizikového chování.

Za dobu pobytu u nás má Růžena vytvořen dobrý vztah k práci a udržuje nekonfliktní vztahy. Dokončené vzdělání s výučním listem jí může pomoci k lepším postavení na trhu práce.

5. Odchod ze zařízení

Dítěti, jemuž byl ukončen pobyt v zařízení z důvodů uvedených v § 24 odst. 6 písm. b) a c), se podle jeho skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 25 000 Kč.

Dále se dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, a dále je dítěti i po opuštění zařízení poskytována poradenská pomoc při řešení tíživých životních situací.³⁵

Dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách mohou být našim dětem po odchodu z ústavu poskytnuty tyto služby: sociální poradenství, telefonická krizová intervence, domy na půl cesty (placená služba), kontaktní centra, krizová pomoc, nízkoprahová zařízení, terénní programy.

Další formu pomoci, kterou děti odcházející z ústavní výchovy mohou využít, je dle zákona č. 111/2006 Sb., § 4: Dávky v systému pomoci v hmotné nouzi:

- a) příspěvek na živobytí – dávka opakovaná
- b) doplatek na bydlení – dávka opakovaná
- c) mimořádná okamžitá pomoc – dávka jednorázová.

To, co se většina dětí učí od rodičů ve svém přirozeném domácím prostředí, se musí děti v dětských domovech a výchovných ústavech učit za pomoci pedagogických a sociálních pracovníků. Mnohem těžší je učit děti, které ve své vlastní rodině neměly vzory, které by na ně pozitivně působily. Naopak velká část nám svěřených dětí má v rodině vzory, které působí negativně, neposkytují jim vhodné vzorce chování, jsou spíše zdrojem iracionálního a nezodpovědného chování. Jedná se o rodiny s projevy rizikového chování. I tyto projevy děti logicky od svých rodičů přejímají. Naším úkolem je tedy zbavit děti těchto rizikových faktorů a působit pozitivně na změnu v jejich chování.

Mezi rodinné rizikové faktory patří rodiče s kriminálním nebo antisociálním chováním, vysoký počet členů v rodinách nebo způsob výchovy dítěte v rodině, tj. normy, hodnotová orientace apod.

³⁵ Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních č. 109/2002 Sb., § 33, ve znění platném k 28. 2. 2014

6. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na problematiku přípravy klientů s nařízenou ústavní výchovou na odchod ze zařízení.

V úvodu jsem vymezila pojem ústavní výchova a její účel a dále jsem stručně charakterizovala všechny typy zařízení pro ústavní výchovu.

Následující kapitoly byly věnovány konkrétnímu zařízení ústavní výchovy, ve kterém pracuji jako sociální pracovníce, a to Výchovnému ústavu, středisku výchovné péče, střední škole a školní jídelně Černovice.

V další části jsem se věnovala procesu nařízení ústavní výchovy a pobytu klienta v zařízení od přijetí až po ukončení ústavní výchovy.

Nejobsáhlejší kapitola byla věnována přípravě klienta na odchod ze zařízení, kde jsem, dle mého názoru, vybrala základní a pro praxi důležitá témata.

Pro dokreslení propojení teoretických poznatků s praktickými činnostmi jsme uvedla dva konkrétní příklady přípravy dětí ve Výchovném ústavu v Černovicích. První příklad se týká nezletilé matky s dítětem, druhý se týká nezletilé dívky s odlišnou sexuální orientací.

Roli sociálního pracovníka v přípravě na odchod ze zařízení vnímám jako velice důležitou součást multidisciplinárního týmu, který na základě individuální i skupinové práce pomáhá dětem v přípravě na odchod ze zařízení již od svého přijetí do zařízení. Je logické, že příprava se zintenzivňuje s blížícím se ukončením ústavní výchovy. Výhodou je, že při přijetí dítěte do zařízení zpravidla víme, kolik máme na přípravu času, protože, má-li být ústavní výchova zanedlouho ukončena z důvodu jejího zrušení a návratu dítěte zpět do rodiny před dovršením zletilosti, signály ze strany sociálních pracovníků jsou jednoznačné a nepřehlédnutelné. Můžeme tak pomoc dítěti v jeho osobním růstu dle jeho individuálních potřeb.

Z textu práce vyplývá, že zatímco se pracovníci snaží maximálně věnovat dětem v zařízeních, je třeba, aby sociální pracovníci v místě bydliště dětí, terénní sociální pracovníci případně nestátní neziskové organizace v době odloučení dítěte pracovali s rodinou tak, aby odloučení dítěte bylo co možná na nejkratší dobu a dítě se mohlo vrátit zpět do své rodiny.

Dle mého názoru chybí dostatek odborných pracovníků, kteří po odchodu z ústavu dítě doprovázejí a pomáhají mu začlenit se zpět do společnosti. Dovednosti získané v zařízení, pokud nejsou i nadále intenzivně rozvíjeny, nemohou být dostatečnou prevencí vzniku nebo rozvoje rizikového chování ohrožených dětí. Rovněž nedostatek sociálních bytů a vysoká nezaměstnanost jsou faktory, které nepříznivě ovlivňují život všech cílových skupin obyvatelstva, o to více ohrožených dětí, která vyrůstaly ve výchovném ústavu.

Cílem intenzivní práce v zařízení je dosažení maximální změny v sociálním usuzování dětí tak, aby svým chováním předešly ohrožení v budoucnosti, a která povede ke stabilizaci jejich chování po opuštění ústavu ve všech oblastech života a tím i k jejich spokojenosti v interakci se sociálním prostředím.

Při psaní bakalářské práce jsem čerpala především z odborné literatury.

7. Seznam použitých zdrojů

Almanach k 50. výročí založení VÚ. Černovice, VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice, 2008. ISBN neuvedeno

BECHYŇOVÁ, V.; KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny.* Vyd. 1., Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5

BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči.* Praha: NÚV, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9

JANOŠKOVÁ, D.; ONDRÁČKOVÁ M.; ČÁBALOVÁ D. a kol. *Občanská výchova, rodinná výchova 9.* Praha: Fraus 2006, ISBN 80-7238-528-3

KELLER, J. *Úvod do sociologie.* Páté vydání, Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-39-3

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* Vyd. 2., přeprac. – Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0

MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce,* Praha: Portál, 2013. ISBN-978-80-262-0366-7

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce.* Vyd. 2, Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence.* Vyd. 1, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-226-2

MOJŽÍŠ L.; SVOBODA, J. *Základy rodinné výchovy pro odborná učiliště a praktické školy.* Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-023-0

NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost.* 3. dopl. a opr. vyd., Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6

NOVESKÝ, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti.* Praha: COFET, 2009, ISBN 80-254-4207-4

PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B. a kol. *Pedagogika volného času.* Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-569-5

Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice, Situační analýza. Sdružení SOS dětských vesniček, První vydání, Praha, 2009. ISBN 978-80-254-4799-4

Veřejný ochránce práv: *Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy.* b. m., b. n. 2011, ISBN neuvedeno

Zákony:

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění k 28. 2. 2014

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění platném k 28. 2. 2014

Internetové zdroje:

Asociace náhradní výchovy [on line]. Praha: ANV, Posl. úpravy 23. 12. 2013, [cit. 13-12-23].

Dostupné na WWW<<http://www.asociacenahradnivychovy.cz/word/vop/d01.pdf>>

VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice [online]. Černovice: VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice,

Dostupné na www:< <http://www.vucernovice.cz>>

OU a PrŠ Černovice [online] Černovice: OU a PrŠ Černovice, [cit. 2014-02-28].

Dostupné na www: <<http://www.uciliste-cernovice.cz/index.php/contact/ucebni-obory>>

8. Seznam zkratk

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OU a PrŠ Černovice – Odborné učiliště a praktická škola Černovice

ŠVP – školní vzdělávací plán

VÚ, SVP, SŠ a ŠJ Černovice – Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola
a školní jídelna Černovice

